

GR 20040930111621001-1201
केंद्र पुरस्कृत राष्ट्रीय पाणलोट विकास कार्यक्रमाची
राज्यात नवीन मार्गदर्शक सूचनानुसार
अंमलबजावणी करण्याबाबत.

विविध स्तरावरील समित्या स्थापन करण्याबाबत

महाराष्ट्र शासन

ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग,
शासन निर्णय क्र. रापाविका - २००१/प्र.क्र.३०/जल ८
दिनांक - ३१ जानेवारी २००२

बाबत:- केंद्र शासन, कृषी मंत्रालय, यांचे अ.शा.पत्र क्र.६-२८/१९/आरएफडी-२,
दि.१४ नोव्हेंबर, २०००.

प्रस्तावना :

अत्यंत मूल्यवान असे पाणी व माती यांचे संवर्धन करून व त्यायोगे कृषि उत्पादनात वाढ करून त्यात स्थैर्य आणण्याच्या दृष्टीने राष्ट्रीय पाणलोट विकास कार्यक्रम ही केंद्र पुरस्कृत योजना राज्यत ७ व्या पंचवर्षिक योजनेपासून राबविण्यात येत आहे. आठव्या पंचवर्षिक योजनेदरम्यान या कार्यक्रमाची पुनर्रचना करण्यात आली असून केंद्र शासनाच्या सुधारित 'वरसा' या मार्गदर्शक सूचनानुसार कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करण्यात आली आहे. सदर मार्गदर्शक सूचनानमध्ये सुधारणा करण्यात आल्याचे केंद्र शासनाने त्यांचे उपरोक्त दि.१४ नोव्हेंबर, २००० च्या पत्रान्वये कळविले असून या सुधारित मार्गदर्शक सूचनानुसार वरसा-जनसहभागिता राष्ट्रीय पाणलोट विकास कार्यक्रमाची राज्यामध्ये अंमलबजावणी करण्याचा निर्णय शासनाने घेतलेला आहे.

शासन निर्णय :

राष्ट्रीय पाणलोट विकास कार्यक्रम अंतर्गत नवीन मार्गदर्शक सूचनांची अंमलबजावणी दि.१४ नोव्हेंबर २००० पासून लागू करण्यात असल्याचे केंद्र शासनाने कळविले असून सदर मार्गदर्शक सूचनाप्रमाणे हा कार्यक्रम ग्रामस्थांच्या सहभागाने आणि स्वयंसेवी संस्था/शासकीय संस्था / निगरासकीय संस्था इत्यादी प्रकल्प कार्यान्वयन अभिकरणाच्या माध्यमातून राबविण्याचा शासनाने निर्णय घेतला आहे. हा कार्यक्रम राबविताना केंद्र शासनाच्या सुधारित मार्गदर्शक सूचनांचा पूर्णतः अवलंब करण्यात यावा. सदर योजनेकडिता १००% निधी (७५% अनुदान + २५% कर्ज) केंद्र शासनाकडून उपलब्ध होणार आहे.

नवीन मार्गदर्शक सूचनानुसार सदर कार्यक्रमाच्या प्रभावी अंमलबजावणीकरिता राज्यस्तरीय समिती, जिल्हा पाणलोट समिती व जिल्हा समन्वयन

यंत्रणा स्थापन करावयाची आहे. वासंदर्भात नमूद करण्यात येते की, धोरण विषयक आदेश देणे, व्यवस्थापनाचे प्रश्न सोडविणे आणि कार्यक्रमाच्या प्रगतीचा आढावा घेणे यांकरिता शासन निर्णय क्र.अप्रझे १००१/प्र.क्र.१३१/२००१/जल २०, दि. २९ नोव्हेंबर २००१ अन्वये राज्य पाणलोट विकास समिती गठीत करण्यात आलेली आहे. सदर राज्य पाणलोट विकास समिती राष्ट्रीय पाणलोट विकास कार्यक्रमासाठी सुध्दा कार्यरत राहिल.

२. जिल्हा पाणलोट समिती

नवीन मार्गदर्शक सूचनांतील तत्सूदीनुसार सदर कार्यक्रमाकरिता जिल्हा स्तरावर जिल्हा पाणलोट समिती खालील प्रमाणे गठीत करण्याचा शासन निर्णय घेत आहे.

जिल्हा पाणलोट समिती

अध्यक्ष - मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद

निमंत्रक - जिल्हा अधीक्षक कृषी अधिकारी

सदस्य - जिल्ह्यातील पुढील विभागाचे विभाग प्रमुख

१. सामाजिक वनीकरण

२. भूजल सर्वेक्षण यंत्रणा

३. कार्यकारी अभियंता, लघु पाटबंधारे विभाग

४. कृषी संशोधन संस्था

५. निवडक प्रकल्प कार्यान्वयन यंत्रणा

६. निवडक पाणलोट संघाचे अध्यक्ष

७. मातृसंस्थाचे प्रतिनिधी

८. एन विभागाचे जिल्हा प्रतिनिधी

समितीची कार्ये व उद्दिष्टे

१. प्रकल्प कार्यान्वयन यंत्रणेच्या व पाणलोटाला निवडहीस मान्यता देणे

२. या कार्यक्रमाच्या प्रगतीचा आढावा घेणे

३. कार्यक्रमाचे व्यवस्थापन आणि प्रशासकीय समस्या सोडविण्यास मदत करणे.

४. कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीत मार्गदर्शन करणे.

५. राज्य आणि राष्ट्रीय पाणलोट विकास समितीच्या संदर्भात जर काही धोरणात्मक मुद्दे असल्यास ते ठरविणे.

२. जिल्हा समन्वयक यंत्रणा (जिल्हा उप समिती)

राष्ट्रीय पाणलोट विकास कार्यक्रमाचे संपूर्ण व्यवस्थापन आणि त्यावर देखरेख ठेवण्यासाठी जिल्हा पातळीवर जिल्हा अधीक्षक कृषी अधिकारी यांची जिल्हा समन्वयक म्हणून नेमणूक करण्याचा निर्णय घेण्यात येत आहे. जिल्हा अधीक्षक कृषी अधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली खालील सदस्यांची जिल्हा उपसमिती स्थापन करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

अध्यक्ष - जिल्हा अधीक्षक कृषी अधिकारी

सदस्य - जिल्ह्यातील प्रमुख संबंधित विभागातील ४ प्रतिनिधी

- मातृ स्वयंसेवी संस्थाचा प्रतिनिधी
- वन अधिकारी, सामाजिक वनीकरण
- जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणेतून १ प्रतिनिधी
- नजिकच्या संशोधन संस्थेतून १ प्रतिनिधी
- लघु पाटबंधारे विभाग १ प्रतिनिधी

समितीची कार्ये

१. कार्यक्रमाचे संपूर्ण व्यवस्थापन आणि देखरेख करणे
२. प्रकल्प कार्यान्वयीन यंत्रणेची निवड/ नवीन पाणलोट क्षेत्रांची निवड, पाणलोटाला तांत्रिक योजनेस मान्यता देणे.
३. प्रकल्प कार्यान्वयीन यंत्रणा, पाणलोट विकास गट, पाणलोट समिती / पाणलोट संघ यांच्या पदाधिका-यांच्या प्रशिक्षण कार्यक्रमात समन्वय साधणे.
४. यशस्वी पाणलोटाला खुल्या भेटीद्वारे समन्वय साधणे
५. अर्थसंकल्प अंदाज तयार करण्यासाठी दरांच्या प्रमाण अनुसूचिस मान्यता देणे,
६. वार्षिक वृत्ती आराखड्यास प्रशासकीय/वित्तीय मान्यता देणे,
७. प्रकल्प कार्यान्वयीन यंत्रणा आणि पाणलोट समितीस निधी देणे.
८. निरक्षरांच्या विभागाच्या अन्य योजना एक केंद्राभिमुख करणे.
९. कसुरदाराधिरुद्ध दक्षता कार्यवाही करणे
१०. मूल्यमापन आणि सैनियंत्रण करणे

४. पाणलोट विकासाला सुधारित मार्गदर्शक सूचनांनुसार प्रकल्प रुचकिताना विशेष करून झालील महत्वाच्या बाबींचे पालन करणे आवश्यक राहिल.

* प्रकल्पांचा कालावधी ५ वर्षांचा असेल. (परि.३२)

* नवव्या योजनेच्या पहिल्या तीन वर्षांत म्हणजे १९९७-९८, १९९८-९९, १९९९-२००० या कालावधीत अंमलबजावणी सुरु झालेल्या अशा पाणलोट योजना, विद्यमान वरसा (इक्यूएआरएएसए) मार्गदर्शक तत्वांनुसार परंतु सुधारित अर्थ प्रमाणपद्धतीनुसार, नवव्या योजनेच्या उर्वरित कालावधीत पूर्णत्वास जाणे आवश्यक आहे. (परि.११(२))

* नवीन मार्गदर्शक सूचनांतील तरतुदीनुसार सध्या कार्यान्वित असलेल्या पाणलोट संस्थेच्या १०% इतक्या पाणलोटालांची पथदर्शी आधारावर निवड करावयाची आहे. (परिच्छेद क्र.११(४)) त्या अनुषंगाने राज्यातील सोमतच्या जोडपत्रामध्ये नमूद केलेल्या २९ पाणलोटालांची पथदर्शी आधारावर निवड करण्यात यावी.

* नवीन मार्गदर्शक सूचनांमध्ये नमूद केल्यानुसार सदर कार्यक्रमास प्रसिध्दी देणे. (परिच्छेद क्र. १४) आणि प्रकल्प कार्यान्वयन यंत्रणेची निवड (परिच्छेद क्र. २४) करण्यात यावी.

* कोणत्याही परिस्थितीत सामूहिक संघटन, प्रशिक्षण तसेच ग्राम स्तरावरील संस्थात्मक रचना (पाणलोट संघ/समिती/सचिव/स्वयंसेवक/उपभोक्ता गट/स्वयंसहाय्य गट इ.) स्थापित झाल्याशिवाय कामाकरिता निधी देण्यात येऊ नये.

* सामूहिक संघटन या शिर्षाव्हाती देव असलेल्या स्वकर्मपैकी काही स्वकर्म गांव प्रवेश कामासाठी (Entry Point Activity) वापरता येईल. यामध्ये गावक-यांसाठी सामूहिक प्रशिक्षण हॉल, प्राथमिक शाळा, अंगणवाडी तसेच व्यवसाय प्रशिक्षण केंद्र घेण्यात यावे. ती वैयक्तिक फायद्याकरिता किंवा धार्मिक बाबींशी निगडित नसावीत. याची संबंधितांनी खात्री करावी. (परिच्छेद क्र. ५१)

* पाणलोट संघ हा प्रकल्प कार्यान्वयन बंत्रणेच्या शिफारशीसह प्रकल्पाचा कृती आराखडा जिल्हा समन्वयक बंत्रणेच्या प्रमुखाकडे सादर केले व जिल्हा प्रमुख या आराखड्यास प्रशासकीय / आर्थिक मान्यता कळविल. ही कार्यवाही प्रकल्पाच्या सुरुवातीनंतर १० ते १२ महिन्यांच्या आत करावयाची आहे. (परिच्छेद क्र. १३९)

* पाणलोट प्रकल्पांची किंमत निश्चित करतांना त्यामध्ये सामूहिक संघटन (गावप्रवेशा कामासहित), प्रशिक्षण, प्रशासकीय खर्च व विकास कामे या घटकंवर मार्गदर्शक सूचनेतील परि. ७६ मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे प्रकल्प किंमतीची विभागणी करणे आवश्यक आहे.

* मार्गदर्शक सूचनेतील परि. १४३ प्रमाणे प्रत्येक प्रकल्पासाठी पाणलोट विकास निधी स्थापित करणे व त्याच्या व्यवस्थापनासाठी स्वतंत्र खाते उघडणे आवश्यक असून हे निश्चित करण्याची जबाबदारी जिल्हा समन्वयन बंत्रणेची राहिल व सदर निधीत मार्गदर्शक सूचनेप्रमाणे संबंधित उपभोक्ता गटाकडून वर्गणी जमा करून घेण्याची सर्व जबाबदारी प्रकल्प कार्यान्वयन अभियंत्रणाची राहिल. असे न केल्यास सदर वर्गणी प्रकल्प कार्यान्वयन अभियंत्रणाकडून वसूल केली जाईल.

* या कार्यक्रमांतर्गत पाणलोट विकासाचा कार्यक्रम शासकीय / स्वयंसेवी संस्थांच्या माध्यमातून राबविण्याची पध्ती, संनियंत्रण, निधीचे वितरण आणि विनिर्माण बाबाबतचे स्पष्ट निदेश मार्गदर्शक सूचनांमध्ये दिलेले आहेत. त्याप्रमाणे संबंधितांनी कार्यवाही करावी.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांचे आदेशानुसार व नावाने,

ना. बा. पाटील.

(ना. बा. पाटील)

सचिव, जलसंधारण

महाराष्ट्र शासन

सहपत्र - जोडपत्र

प्रति,
 मा. राज्यपाल यांचे सचिव,
 मा. मुख्यमंत्री यांचे सचिव,
 मा. उपमुख्यमंत्री यांचे उय सचिव,
 मा. मंत्री व मा. राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव, (सर्व)
 मा. प्रमुख सल्लागार (पडीक जमिन विकास) एकात्मिक पडीक जमिन विकास मिशन यांचे खाजगी सचिव
 मा. अध्यक्ष, जलसंधारण सल्लागार परिषद यांचे खाजगी सचिव,
 मा. मुख्य सचिव.

जोडपत्र

पधदर्शी आधारावर पाणलोटांची निवड (सध्दीय पाणलोट विकास कार्यक्रम)

अ.क्र.	जिल्हा	तालुका	पाणलोटाचे नाव
१	ठाणे	दाहा	एलसई
२	रायगड	माणगाव	पिटसाई
३	रत्नागिरी	दापोली	आपशी
४	सिंधुदुर्ग	वैभवगढी	कोकीसरे
५	नाशिक	झगतपुरी	सनमुंडी
६	धुळे	सिंदखेडा	आर्वे
७	जळगाव	एदलाबाद	भोला
८	अहमदनगर	कर्जत	पाटवाडी
९	पुणे	पेल्हा	वेळवंडखोरे
१०	सोलापूर	मोहोळ	सारोळा
११	सातारा	वाई	बापधन
१२	सांगली	तासगाव	यिसापूर
१३	कोल्हापूर	पन्हाळ	पडसाई
१४	औरंगाबाद	औरंगाबाद	पोखरी
१५	आलना	मंठा	पांगरी बु. II
१६	बीड	केज	सिंधी
१७	लातूर	औसा	चारभुर्ग
१८	उस्मानाबाद	भूम	गोरमाळ
१९	नांदेड	भोकर	तेरबन
२०	परभणी	शेलू	वालूर
२१	बुलडाणा	मोहेकर	वरुड
२२	अकोला	मासेगाव	मूलगाला
२३	अमरावती	चांदूर	आमला
२४	यवतमाळ	बामूळगाव	सुरफडी
२५	बर्धा	आष्टी	आष्टी
२६	नागपूर	कळमेरु	पानूबला
२७	मंडरा	पवनी	पिंपळगाव
२८	चंद्रपूर	राजुरा	खोमना
२९	गडचिरोली	कोरदी	बोटेकसा